

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿՈՂՈՏ ԲԱՂԻՇԵՑԻ (1678-1741)

4. Պոլսոյ Պատրիարքութեան պատմութեան քննարկումը ի յայտ կը բերէ փայլուն դէմքը անոր 72րդ պատրիարքին, որ այդ շրջանի պոլսահայ եկեղեցական-ազգային կեանքին վրայ խոր ազդեցութիւն ունեցաւ: ԺԸ դարու սկիզբներէն արեւմտահայութեան վերագարթումը սկիզբ առաւ Յովհաննէս Բաղիշեցի պատրիարքով եւ շարունակուեցաւ Յակոբ Նալեան Զմարացի (1741-1764) եւ Զաքարիա Կաղզուանցի (1773-1799) պատրիարքներով: Կոլոտի վարչական տաղանդին ու սրբատեսութեան կը պարտինք Պոլսոյ պատրիարքութեան եւ Ս. Երուսաղէմի Աթոռին գոյատեւման ապահովութիւնն ու բարգաւաճումը:

Կոլոտի մասին մեր ծանօթութիւնը կը սկսի անոր Մշոյ Ս. Կարապետ վանքը հաստատուելէն ետք, քանի որ պատմութիւնը ժառ է անոր ծննդեան, պատանեկութեան ու երիտասարդութեան պարագաներու մասին:

Զենոբ Գլակի (299-318) հրատարակութեան կցած Յիշատակարանէն կ'իմանանք, որ ան Գրիգոր Շիրուանցիի (Շղթայակիր) հետ, իրենց ուսուցիչ ու վանահայր Վարդան Բաղիշեցիի (1705) մահուան պատճառով երբ դպրատունը կը փակուի, միասնաբար մեկնած են, Տարօն եւ Մշոյ Ս. Կարապետ վանքի առաջնորդ Կարապետ եպիսկոպոսի հրաւերով՝ միաբան դարձած 1706 թուականին: Վերջնոյն վախճանումով Գրիգոր վարդապետ առաջնորդ կ'ընտրուի ստանձնելով վանքին վանահայրութիւնը:

1709ին պատահած երկրաշարժին հետեւանալով վանքը պարտքերու տակ

ննշուած էր շինութեան ծախսերով: Շիրուանցին Կոլոտը Պոլիս կը դրկէ նպաստ հաւաքելու համար:

Պոլսոյ Սահակ Ապուլեիսցի Պատրիարքը (1708-1714) գնահատելով Ս. Կարապետ վանքի նուիրակին արժանիքները, մեծապէս կը նպաստէ Կոլոտի նուիրատրութեան ձեռնարկին, «որովհետեւ ազատեցաւ սուրբ վանքն իր քաղմատոկոս պարտուցն»:

Սահակ Պատրիարք քաջալերուած Կոլոտի յաջողութենէն, գործակից խորհրդականներու կարգադրութեամբ զայն Ս. Երուսաղէմի «Աթոռակալ եւ վեֆի» կը կարգէ որպէս զի աշխատի փակել նաեւ Սաղիմայ Աթոռին պարտքերը: Երուսաղէմի մէջ Կոլոտ կը փակէ Սրբոց Յակոբեանց մայրավանքին պարտքերը եւ իրեն օգնական Յովհաննէս (Հաննա) վարդապետին օժանդակութեամբ պետական արտօնութիւն կը ստանայ Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեան մասնակցելու եւ այլ հրովարտակներ ձեռն ձգելով կ'ապահովէ հայոց իրաւունքը Ս. Տեղեաց մէջ:

Պոլիս վերադարձին, Կոլոտ նկատելով Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի պատրիարքութեանց դիմակալած դժուարութիւնները կը ծրագրէ զանոնք իրարմէ անջատել ու բարեկարգել:

Երուսաղէշի Մինաս Համդեցի (1697-1704) պատրիարքին իրաւագանցութիւններուն առաջին առնելու համար, Պոլսոյ Աւետիք Եղդկիացի (1704-1706) Պատրիարքը միացուցած էր երկու Աթոռները: Սակայն, Երուսաղէմի պատմութիւնը գրած, Կոլոտի եւ Շղթայակիրի գործակից Յովհաննէս վարդապետի վկայութեամբ,

Աթոռներու միութիւնը աղիտաբեր եղաւ «տգէտ եւ խելացնոր հովիւներու փառամոլութեան ու չարաշահութեան պատճառաւ»:

Կոլոտի մտածումին համամիտ գտնուեցան մահտեսի Յարութիւն Մուրատեան եւ մահտեսի Սեդրեստրոս Երեւանենց եւ իրենց առաջարկեցին ստանձնել Պոլսոյ պատրիարքութիւնը իր ծրագիրը յաջողցնելու համար: Օրուան Յովհաննէս Գանձակեցի (1714-1715) Պատրիարք խոհեմարար հրաժարեցաւ եւ Յովհաննէս Կոլոտ Յ7 տարեկանին նստաւ Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռը, 9 Սեպտ. 1715ին:

Կոլոտի առաջին գործը եղաւ ազդեցիկ ամիրաներու համաձայնութեամբ Սադիմայ Աթոռին Պատրիարք նշանակել Մշոյ Ս. Կարապետի առաջնորդ Գրիգոր Շիրուանցիին (1715-1749) իր վաղեմի «հոգեկից եւ հոգեկցորդ» վարդապետը:

Կոլոտ Պատրիարքական պաշտօնը կը վարէր վարդապետ վիճակով: 1725 թուին, երբ Աստուածատուր Համատանցի Հայրապետը կը վախճանի, Կոլոտի նախագահութեամբ գումարուած ժողովը կաթողիկոս կ'ընտրէ Գաղատիոյ Առաջնորդ Կարապետ Եպս. Ուլնեցիին (1726-1729). ան ժամանելով Պոլիս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս կ'օծուի 12 եպիսկոպոսներէ: Նախօծ Հայրապետն ալ Մայր եկեղեցւոյ մէջ անդրանիկ ձեռնադրութեամբ եպիսկոպոսական աստիճանի կը բարձրացնէ Կոլոտ Պատրիարքը:

Ուսումնասիրելով Կոլոտի կեանքը կը տեսնենք որ ան եղած է շինարար պատրիարք մը: Անոր հովանաւորութեամբ կառուցուած, վերաշինուած եւ նորոգուած են Գումգափուի Մայր եկեղեցին եւ Պատրիարքարանը, Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցին,

Ս. Երրորդութեան մատուռը, Սկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցին եւ հոգեւորներ, Ս. Խաչ եկեղեցին, Խասգիւղի փայտաշէն եկեղեցին, Օրթագիւղի Ս. Աստուածածինը, Պալաթի Ս. Հրեշտակապետի, Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին, ելն:

Կոլոտ եղած է գրասէր անձնաւորութիւն մը, թէեւ՝ հեղինակութիւն մը չէ ձգած: Համաձայն Նալեան պատրիարքի՝ «աւելի խօսող եղած է քան գրող, մանաւանդ աստուածաբանական նիւթերու վրայ»: Ան ժողովուրդը արեւմտեան զարգացումին հաղորդ պահելու մտադրութեամբ, Իտալիոյ մէջ ուսում առած Խարբերդցի Ղուկաս Վրդ. Աբրահամեանի պաշտօն կու տայ հայերէնի թարգմանելու Հայր Կուռնելիոսի Աստուածաշունչի բոլոր գիրքերուն մեկնութիւնը, Անտառ ալլաբանութեան Ս. Գրոց բառարանը, Սկոթի աստուածաբանութիւնը եւ այլ կրօնական, պատմական եւ գիտական երկեր: Յիշեալ հատորները տպելու համար, ան հիմնած է երկու տպարան, Պոլսոյ մէջ գոյ եղող երկու տպարաններու կողքին:

ԺԸ դարու Պոլսահայ մտաւորական կեանքին վրայ Կոլոտի այլ մէկ անժխտելի նպաստը եղաւ դպրատան հիմնադրութիւնը որուն գլխաւոր դասախօսն էր: Անոր բազում աշակերտներէն շուրջ 25 հոգի կուսակրօն ձեռնադրուեցան, որոնց մէջէն համբաւաւոր դարձաւ Յակոբ Նալեան Զմարացիին, որ Կոլոտի վախճանումէն ետք յաջորդեց անոր:

Կ. պոլսոյ Պատրիարքներուն մէջ ամենէն արդիւնաւոր ու երկարագոյն պաշտօնավարութիւն ունեցող Յովհաննէս Կոլոտ Բաղիշեցի վախճանեցաւ 13 Փետր. 1741ին: Անոր մարմինը ամփոփուեցաւ Ղալաթիոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ գաւիթը, «ի հարաւոյ կողմանէ

Աւագ դրան»։ Այժմ, անոր դամբանը կը գտնուի եկեղեցւոյ մատրան մէջ։

«Յովհաննէս Պատրիարք Բաղիշեցի, մականուանեալ Կոլոտ», կ'եզրակացնէ Օրմանեան Սրբազան, «ոչ միայն իւր դարուն, այլեւ շատ դարերուն համար կարկառուն դէմք մըն է. կարողութեամբ եւ արդեամբ մեծ, որ Սահակներու եւ Շնորհալիներու պէս հռչակ եւ պաշտամունք իսկ ունեցած կ'ըլլար, եթէ աւելի հին դարերու մէջ ապրած ըլլար» (Ազգապատում. Բ. հտր. էջ 2927)։

Կոլոտի ծննդեան 300 ամեակին առիթով հրատարակուած Յուշագրոյկին մէջ, Շնորհի Արք. Գալուստեան հետեւեալ բառերով բնութագրած է անոր վարքն ու արգասիքը.-

«Սրբակենցաղ վանական, քաջ քարոզիչ վարդապետ, նարպիկ գործիչ եւ արդիւնաշատ մշակ, ու կատարելութեան տիպարին մօտեցող անձ մըն է Յովհաննէս Կոլոտ։ Ամրացուց նախ Հայց. եկեղեցին իր նիւթական ու հոգեւոր կառուցուածքին մէջ, Իսթանպուլէն մինչեւ Երուսաղէմ։ Յաջողեցաւ խաղաղեցնել իր հօտը եւ վերջ տալ սպառիչ խռովութեանց եւ վատնիչ մսխումներու, եւ լարել իր ժողովուրդին նիւթական ու բարոյական կարողութիւնները՝ շինարար գործերու համար։ 1715ին քացաւ Սկիւտարի իր հռչակաւոր դասատունը եւ հասցուց մեծ թիւով աշակերտութիւն։ Թարգմանել տուաւ Արեւմտեան լեզուներէն քաղմաթիւ

աստուածաբանական, քարոզչական, հովուական, փիլիսոփայական, գիտական ու մեկնողական տարողութեամբ գիրքեր։ Այսու Կոլոտ հիմնած եղաւ մեր Երրորդ Թարգմանական դպրոցը, Ոսկեդարէն ու Արծաթի դարէն յետոյ։ Ջարկ տուաւ տպագրութեան՝ մշակոյթի արծարծման եւ ընթերցումի տարածման այդ կարեւոր գործին։ Կարճ ժամանակի մը մէջ հրապարակը ողողուեցաւ քաղմահատոր գիրքերով, որոնք մատչելի եղան ոչ միայն Իսթանպուլի եւ իր անմիջական շրջանակին, այլ նաեւ մինչեւ իսկ Երուսաղէմ եւ էջմիածին։ Ազգային լուսաւորութեան համար Կոլոտ չքաւականացաւ լոկ թարգմանչական գործով, այլ Տարօնի իր նախկին դպրոցներէն, Ս. Կարապետէն, Ամրտօլիէն, Գլակէն եւ այլ վանքերէն բերել տուաւ հազուագիւտ ձեռագիրներ, մեր մատենագրութեան թանկարժէք գանձերը, եւ քաղմագրել տուաւ զանոնք ընդօրինակութեամբ եւ տպագրութեամբ։ Ինք լաւ գիտէր թէ լուսաւորութեան կարօտ ազգ մը նախ լաւ պէտք է ճանչնայ ինքզինքը, իր անցեալին մշակութային արժէքներուն մէջ։ Իր թարգմանածոյ, գրչագրեալ եւ տպագրեալ գործերով կազմեց մատենադարան մը, զոր ժառանգ ձգեց իր դպրոցին, եւ որ մինչեւ մեր ժամանակները շարունակած է գոյութիւնը եւ օգտակարութիւնը... ան կերտեց մեր Արեւմտահայ Արդի Գրականութեան Ոսկեդարը (էջ 5)։

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ